

Privire asupra muzicii pentru pian din perioada Războiului de întregire a României moderne

Lavinia Coman

Istoria Europei consemnează apariția la începutul secolului al XIX-lea a mitului ce întruchipează ideea națională. Această idee se dezvoltă ca reacție naturală la ideea imperială, constrângătoare și asupritoare a tinerelor etnii ce vizează un statut demn și un spațiu vital corespunzător. Situate la confluența a trei imperii, provinciile românești s-au simțit atrase inevitabil la lupta pentru libertate și recunoaștere a originilor, fie că era bazată pe rădăcina romană sau pe cea dacică.¹

Început prin mica unire a celor două principate române, în anul 1859, continuat prin eliberarea de jugul otoman după războiul de la 1877, consolidat prin pași mici dar fermi în primul deceniu al secolului XX, procesul configurării României moderne ca stat național unitar și independent capătă accente dramatice și ulterior tragice, pe parcursul desfășurării primei conflagrații mondiale, declanșată în august 1914. Regatul României intră în război în anul 1916, își dă marea jertfă de suferință, sânge și moarte, până la încheierea ostilităților în teatrele de luptă. Anul 1918 consfințește atât sacrificiile cât și victoriile pe câmpul de bătălie, urmând ca acestea să fie oficial validate de pacea istorică încheiată în 1919. Se cuvine să remarcăm că în timp ce brava noastră oștire combătea pe front, populația civilă se confrunta cu cele mai crude vicisitudini: foamea, frigul, frica, refugiul, pribegia. În condiții de nesiguranță și disconfort major, societatea își continua, cu toate acestea, activitatea curentă. Domeniul culturii și-a avut rolul său de mare

¹ Petre Guran, *Europa și ideea națională*, în rev. Dilema Veche, nr. 1-7 septembrie 2018, p. 11.

importantă, iar în cadrul acestuia, muzica a îndeplinit o funcție deosebită. Cum s-au comportat muzicienii noștri de frunte în această conjunctură?

Vom porni în demersul nostru de la personalitatea emblematică a maestrului George Enescu. Pe întinderea spațiului european, amenințarea conflictului mondial plutea în aer. Această gigantică încheștare continentală își găsește ecoul puternic în creația maestrului, îndeosebi în Simfonia a II-a, compusă în perioada 1913-1914. Aici avântul impetuos, dezvoltările dramatice alternează cu evocarea chipului patriei sub forma unei teme în caracter popular, suavă și nobilă, care apare cu pondere semnificativă atât în prima parte, cât și în final. E o prevestire cutremurătoare a cataclismului ce avea să izbucnească în scurtă vreme.

În septembrie 1914 maestrul Enescu își lasă toate angajamentele și implicările internaționale, întorcându-se în țară, pentru a fi alături de poporul său. Organizează și desăvârșește de îndată un proiect merit să ridice moralul concetățenilor săi prin prezentarea în primă audiere la noi a Simfoniei IX-a de Beethoven la Ateneul Român din București, ca un îndemn explicit la unitate și înfrățire, iar fondurile obținute le direcționează spre Crucea Roșie. În continuare, în perioada noiembrie 1915 - februarie 1916 susține 16 concerte de importanță istorică în orașe lipsite de formații muzicale profesionale, dând astfel posibilitatea locuitorilor din aceste târguri să se împărtășească de la izvorul sfânt al celei mai înalte arte. Concomitent cu acest autentic apostolat muzical, lucrează la marile sale proiecte de creație: configurarea viitoarei tragedii lirice Oedip, definitivarea în 1915 și prezentarea publică în anul 1916 a Suitei a II-a pentru orchestră, lucrare de factură neoclasică și expresivitate romantică, impregnată de parfumul cântecului popular românesc. Pe plan organizatoric, ca un gest nobil al solidarității de breaslă, participă la întemeierea Societății compozitorilor români în anul 1913. După război, în anul 1920, contribuie decisiv la fondarea Operei Române, ca instituție națională reprezentativă.

După intrarea efectivă a țării în război în anul 1916, cântă la vioară și pian, singur sau în compania unor renumite

personalități, în spitalele din București, pentru răniții aduși de pe front. Apoi ia drumul refugiului în Moldova, alături de casa regală, de autorități și de conducerea politică a țării. Formează o orchestră din 73 de instrumentiști pe care-i adună ad hoc, scoțându-i din tranșee și punându-i, prin aceasta, la adăpost de pericolul morții în luptele ce se dădeau. Cu această orchestră dă concerte la Iași, în săli publice și în spitale cu răniți. Găsind, la un moment dat, printre aceștia, pe propriul său prieten și coleg Mihail Jora, îl susține moral prin gestul de a-i dedica un concert. Iată mărturia maestrului Jora:

„Concertul fusese sortit pentru după-amiaza zilei de 8 noiembrie. Fusese o zi grea pentru mine. Temperatura peste 40 grade, iar la ora două după-amiază, doctorul a socotit necesară o intervenție chirurgicală grabnică, pe care mi-a făcut-o fără nici o anestezie, deoarece infecția răniilor mele nu ar fi suportat-o. Operația a durat două ceasuri. La orele trei și jumătate, toți ofițerii răniți din spital erau masați într-una din săli, iar George Enescu aștepta sosirea mea pentru a începe concertul. Mi-aduc aminte că am ieșit la orele patru de la operație, mai mult mort decât viu. O soră de caritate împingea încet căruciorul pe care stăteam întins, iar în clipa în care trupul meu însângerat era introdus în sala de concert, maestrul s-a așezat la pian și, într-o tăcere de mormânt, a executat cele dintâi măsuri ale „Noptii mele de vară”¹. Zguduit de o emoție neașteptată, am fost podidit de lacrimi, ce n-au încetat nici după ce și-a luat vioara și a cântat „Sonata Primăverii” de Beethoven și câteva bucăți de Kreisler, așa cum știa el să le cânte. N-aș putea să explic puterea de reacțiune pe care vraja cântecului său a produs-o atunci în sufletul meu. Atât pot să spun că ziua aceea de 8 noiembrie 1916 a fost hotărâtoare pentru mine. El mi-a redat în clipele acelea dorința și voința de a trăi, pe care le pierdusem. A dat putere organismului meu să lupte contra răului ce-l năpădise fără putință de scăpare și m-a înviat din morți.”²

¹ Este vorba despre cea de a doua piesă din *Suita pentru orchestră în Re op. 2* de Mihail Jora, compusă în anul 1915.

² George Bălan, *Enescu*, Ed. Tineretului, București, 1963, cap. *Muzicianul ostaș (1914-1919)*, pp. 108, 109.

În anii 1917-1918 se produce gestația și apoi nașterea Simfoniei a III-a cu orgă și cor, ca o întruchipare monumentală a luptei pentru libertate, pace și armonie între oameni. Revenit la București odată cu încheierea luptelor, maestrul e nerăbdător s-o prezinte public. Prima audiție are loc la Ateneu, cu autorul ca dirijor, la 25 mai 1919. Dar contactul cu publicul îi produce o mare dezamăgire. Îndurerat, compozitorul percepe reținerea, neînțelegerea, comoditatea ascultătorilor, care manifestă o reacție anemică, formală, rămânând stupefiat față de ignoranța și rezistența la noutate a amatorilor de muzică din patria sa, căreia i se dăruise cu trup și suflet. Cu sufletul înnegurat de neînțelegerea compatrioților, își reia în toamna anului 1919 turneele internaționale ce fuseseră întrerupte intempestiv în fatidica toamnă a lui 1914.

Din această perioadă atât de tumultuoasă datează și buchetul intitulat *Pièces Impromptues pour le piano op. 18*. E alcătuit din *Mélodie, Voix de la steppe, Mazurka mélancolique, Burlesque, Appassionato, Choral, Carillon nocturne (1916)*. Este o evocare poetică a plaiurilor natale, realizată într-un limbaj novator, sugestiv, de o diversitate încântătoare. Manuscrisele au fost considerate pierdute, până la recuperarea lor târzie, publicarea și readucerea în spațiul public de către pianista Aurora Ienei. Întregul ansamblu se constituie într-o contribuție majoră la repertoriul de aur al artei pianistice românești și universale.

Cea de a doua parte a studiului de față reprezintă o inițiativă temerară. Este vorba de a arunca o privire de informare asupra muzicii românești pentru pian care se cânta în țară atât în spațiul public cât și în mediile private, în perioada primului război mondial. Sub aspectul repertoriului, constatăm apariția unor lucrări cu caracter mobilizator, lipsit de pretenții profesionale. Ne referim cu precădere la câteva marșuri destinate deopotrivă fanfarelor militare și pianiștilor amatori, interpreți, de obicei, în spații de socializare mondenă, în saloanele renumite sau modeste ale vremii. Aceștia din urmă, fie că erau domnișoare din familii respectabile sau tineri ofițeri, creau momente plăcute pentru oaspeți interpretând la pian valsuri, polci, mazurci, cadriluri, cotilion, galop, fantezii, rapsodii

cu efecte de clopote și ecouri de luptă, potpuriuri, variațiuni, alături de marșuri cu dedicații personale sau de grup.¹

De asemenea, printre lucrările identificate se află un mănunchi de miniaturi compuse de medicul muzician trăitor în orașul moldovean Roman, Mihai Burada (1842-1918). Șirul se deschide cu Marș triumfal op. 22, care exprimă bucuria gloriei, sentimentul de mândrie, cultivând entuziasmul față de ideea cuceririi independenței naționale. Câteva miniaturi de gen, printre care Cutia cu muzicuțe, Cântecul păsărilor și Dansul pe sârmă, dau prilejul interpretului să-și etaleze măiestria subtilă și rafinată, în crearea sonoră a pieselor intime, descriptive, de felul unor pasteluri abia schițate.

Un alt profesor, dirijor, compozitor, și pianist renumit a fost Iosif Paschill (1877 – 1966) din a cărui bogată creație de salon reținem Oda ostașilor români, editată astfel încât linia melodică poate fi intonată vocal, fiind însoțită de versurile poemului semnat de Vasile Alecsandri.

Compozitorul înaintaș George Ștephănescu (1843-1925) este prezent, de asemenea, cu un Marș triumfal, mobilizator, scris simplu, pentru a asigura accesibilitatea muzicii către cât mai mulți amatori ai vremii.

Ion Vidu (1863-1931), profesor, dirijor, folclorist, scriitor, ziarist bănățean, renumit pentru toate aceste domenii în care a avut realizări multiple și definitorii în muzica românească, este un alt model de patriotism cultural militant. În perioada primului război mondial a participat pe plan politic și moral la lupta de eliberare și la împlinirea visului nostru suprem – făurirea României mari. Cântecurile sale, care au fost intonate inclusiv în varianta pianistică, au contribuit la unitatea spirituală a românilor din toate provinciile, bucurându-se de cea mai largă popularitate. Creația corală a lui Ion Vidu a fost îmbrățișată cu entuziasm și în școlile românești, contribuind substanțial la educația patriotică a tinerelor generații timp de decenii. Piese sale cele mai renumite, precum *Preste deal*, *Răsunetele*, *Lugojana*, colecțiile precum *Cântece și coruri școlare* sau

¹ Precum *Marșul libertății* sau *Marșul Bateriei a III-a* de Ion Vidu, spre exemplu.

Cântecul școlarului orfan de război continuă până astăzi să mențină trează flacăra mândriei naționale în mediul școlar autohton.

Din același curent de inspirație, cu același impact mobilizator face parte și *Petite danse Roumaine op. 5* semnat de Nicolas Dinico și dedicat renumitei profesoare de pian de la Conservatorul bucureștean, Emilia Saegiu. Tot el este autorul unei lucrări ceva mai ample, *Variations sur un thème Russe op. 5*, o temă cu opt variațiuni, mai dezvoltată ca nivel de dificultate instrumentală.

Iacob Mureșianu (1857-1917), reprezentant important al școlii muzicale ardelenice, se manifestă cu un număr destul de mare de piese de concert, printre care se găsește un savuros capriciu intitulat *Cimpoiul*. Prezintă o pianistică evoluată, care dă cu adevărat satisfacție interpretului și deopotrivă ascultătorilor.

Între creatorii care au lăsat amprenta epocii în cultura noastră se numără la loc de cinste Constantin Brăiloiu (1893-1958), compozitor, critic, profesor, folclorist, întemeietor al școlii românești moderne de etnomuzicologie. În anul 1913, tânărul aflat încă la studii la Paris, compune *Ariettes printanières pour piano: 1. Acis chante, 2. Ritournelle pour s'amie 3. L'inévitable vilanelle 4. Pourquoi'elle danse 5. On ronde*. Sunt piese grațioase, cu aer neoclasic, elegant, de o suavitate mișcătoare, evocând cu nostalgie „frumoasele timpuri de odinioară”.

În urma prezentării unui atare proiect de repertoriu revolut dar totodată atașant, este oportună, în concluzie, menționarea unui aspect pedagogic. Dacă la vremea apariției, acest repertoriu a avut pur și simplu rolul de a înflăcăra și de a entuziasma publicul pentru cauza națională a unirii, astăzi se cuvine să-l cultivăm în clasele de pian din sistemul de învățământ instituționalizat, dar și în cântatul la pian de plăcere, pentru a marca participarea muzicii românești culte la formarea conștiinței patriotice. Se cuvine să insistăm asupra valorii artistice, precum și a rolului jucat în dezvoltarea unui sentiment al perenității și în cinstirea demnității poporului nostru. Alături de stilurile consacrate considerate clasice, acest domeniu își manifestă cu pregnanță virtuțile formative, în sensul de a

transmite generațiilor tinere sentimentul respectului și atașamentului față de creația spirituală românească prezentă activ și permanent în contextul culturii universale.

BIBLIOGRAFIE

- Bălan, George, *Enescu. Mesajul, estetica*, Ed. Muzicală, București, 1962
- Bălan, George, *Enescu*, Ed. Tineretului, București, 1963.
- Bentoiu, Pascal, *Capodopere enesciene*, Ed. Muzicală, București, 1984
- Boerescu, Dan-Silviu, *Ferdinand Întregitorul. Nașterea României Mari*, Ed. Integral, București, 2018.
- Boia, Lucian, *Primul război mondial*, Ed. Humanitas, București, 2016
- Brăiloiu, Constantin, *Ariettes printanières pour piano*, ed. A. Z. Mathot, 1913
- Brâncuși, Petre, Cosma, O. L., Constantinescu, Grigore, *Istoria muzicii românești*, curs, vol. 2, Litogr. Cons. „C. Porumbescu”, București, 1969
- Burada, Mihai, *Studii pentru pian*, Litogr. Acad. de Muzică București, 1993, 3 volume
- Burada, Mihai, *Album de piese pentru pian*, Litogr. Cons. De Muzică „Gh. Dima”, Cluj Napoca, 1978.
- Ciomac, Emil, *Enescu*, Ed. Muzicală, București, 1968
- Coman, Lavinia, *Pianistica modernă*, ed. U.N.M.B., 2006
- Cophignon, Alain, *La musique entre divertissement et défi existentiel. Notes philosophiques*, Musicosophia, St. Peter, 1999.
- Cosma, Octavian Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, Ed. Muzicală, București, 1973 -1991, 9 volume
- Cosma, Viorel, *Lexicon. Muzicieni români*, Ed. Muzicală, București, 1989-2016, 10 volume
- Enescu, George, *Scrisori*, ed. Viorel Cosma, Ed. Muzicală, București, 2 Volume, 1974, 1981
- Enescu, George, *Interviuri*, ed. Laura Manolache, Ed. Muzicală, București, 2005
- Gavoty, Bernard, *Les Souvenirs de Georges Enesco*, Ed. Flammarion, Paris, 1955
- Guran, Petre, *Europa și ideea națională*, în rev. Dilema veche nr. 1-7, Martie 2018
- Halbreich, Harry, *Roumanie, terre du neuvième ciel*, ed. Hyperion, București, 1992

- Jora, Mihail, *Studii și documente*, Ed. Muzicală a U.C.M.R., București, 1995, volumul I
- Malcolm, Noel, *George Enescu. Viața și muzica*, Ed. Humanitas, București, 2011
- Oană-Pop, Rodica, *Creația pianistică românească, secolul XIX*, Ed. Muzicală, București, 1980
- Paschill, Iosif, *Oda ostașilor români*, pe versuri de Vasile Alecsandri, Ed. Țicu Eșanu
- Pintér, Lajos, *Mărturii despre George Enescu*, Ed. Muzicală, București, 1980
- Râpeanu, Valeriu, *Enescu. Contribuții documentare. Reconstituiri. Interpretări*, Ed. PRO, 1998
- Ștefănescu-Barnea Georgeta, *Piese pentru pian din secolul XIX*, Ed. Fundația România de Mâine, 2004, 3 volume
- Tomescu, Vasile, *Histoire des relations musicales entre la France et la Roumanie*, Ed. Muzicală, București, 1973, 2 volume

SUMMARY

Lavinia Coman

A Survey of Piano Music during Romania's War of National Unification

This study is a first attempt at portraying the musical background behind the historical events that led to the achievement of the Great Union and the advent of Romania as independent unitary state. It presents George Enescu's civic activity and musical creation between 1914 and 1920, and the emblematic power of his own example. In the second part it identifies and individualises the genres, styles, and representative works dedicated to the piano, with mobilising themes and goals for the intellectuals involved in the process of the union of the Romanian provinces. To this effect, it depicts the contributions of George Stephănescu, Mihai Burada, Ion Vidu, Iosif Paschill, Nicolas Dinico, Iacob Mureșianu, and Constantin Brăiloiu. The study also brings into bold relief the educational aspect of teaching the historical repertoire within the contemporary Romanian piano school.